

Pandemiaren urtea kulturgintzan

**Edurne Azkarate, Igor Elortza, Xabier Gantzarain,
Katti Pochelu eta Castillo Suarez**

Itziar Ugarte Irizar
Kazetaria

Hamaraldi berria hasiko zela bai, baina inork ez zuen asmatuko orduan etortzear zena 2020arekin. Pandemia bat, aurretik eramanez ahal izan duen dena, eta begi-bistara ekarriz azpian aurretik ere bazegoena. Baita kulturgintzaren lurretan ere.

Denbora ohi baino bizkorrago pasatu dela dirudi, eta urte hasieran non ginen, hilabeteak igaro ahala nondik nora ari-tu garen eta azkenetara nola heldu garen pentsatzeko tartea hartu dute, modu gurutzatuan, Edurne Azkarate aktoreak (Oion, 1993), Igor Elortza bertsolariak (Durango, 1975), Xabier Gantzarain idazle eta Azpeitiko Dinamo Sormen Guneko koordinatzaileak (Azkoitia, 1975), Katti Pochelu Gastibeltza Films ekoiztetxeko kideak (Hazparne, 1981) eta Castillo Suarez idazleak (Altsasu, 1976). Abenduaren 4a da, Martin Ugalde Kultur Parkean. Ezohiko Durangoko Azoka hasiko da gaur, eta Elortzak eman du irudia: «Andoain Durangon elkartu beharrean, badirudi Durango etorri dela aurten Andoainera».

BIZI-INPAKTUA

Aurtengoak utzitako bizipenei tenperatura hartzen haste-ko: nola joan zaizue urtea? Nola bizi izan zenuten hasierako bakartze erradikala eta nola ondorengo hilabeteak?

Castillo Suarez: Niretzat katastrofikoa izan da. Gogoan dut justu martxoaren 12an, dena erortzen hasi bezperan, Igor Estankonaren liburuaren aurkezpenera joan behar nuela. Baina ospitalean nengoen, operazio baten zain, eta hitzordu guztiak akabo. Agian horregatik, baina nik ez dut ez idatzi ez irakurri. Gerora askotan pentsatu izan dut Igorrengan, ze faena izan den beretzat. Egin dizkiote elkarrizketak-eta, baina oharkabean pasatu da liburua kulturazaleon artean ere.

Xabier Gantzarain: Igor Estankonaren adibideak erakusten du nola gu ez garen egon horretarako. Guk lankideon artean komentatzen jardun duguna da hasieran gure arteko mezua zela ea honek balio digun gelditzeko, pentsatzeko, irakurtzeko..., baina ez dugula egin horrelako ezer. Egin duguna da edan eta egon. Eta garaiaz beraz hitz egin, eta buruari bueltak eman, kezkatu eta berriz kezkatu. Eta, aldi berean, gustura jakingo nuke zenbat igo den Netflix, HBO eta bestelako plataformen mugimendua.

Igor Elortza: Niri une honetan kontrajarrian datozkit bizipenak. Okerren alde kolektiboa eraman dut, kulturaren zein bizitzaren ikuspegitik. Estankonaren liburua erdi estraperloan erosi nuen, pertsianapetik, adibidez. Konfinamendu betean etxean sartuta lau lagun ginen gu, 80 metro karratutan. Nik telelana egin nuen logelako komodaren gainean taula bat ipinita, bi hilabetez, ez dakit zenbat bideo-bilera han. Bertsolari kolektiboagatik ere sufritzen. Eta aitari egin beharreko bihotzeko operazio batekin ere ibili gara, tentsio guztiarekin. Baina alde onak aipatzera, pertsonalki, behar nuen eten baterako urte ederra izan da. 70 bat saio egin izango nituen urte normal batean, eta heren bat-edo egingo ditut. Eta behar nuen, geratzea. 15-16 urterekin hasi nintzen plazaz plaza, eta nire

udarik onena izan da. Jasotzeko ere, gainera, ez da urte erraza izan. Nik ere hasieran esan nuen irakurri gabe nituen liburu-rik potoloenak irakurriko nituela. Roberto Bolañoren 2666 hartu nuen [denek barre]. Baina azkenean zer egin nuen? Alabei ikasketekin lagundu pixka bat, eta lehenengoz Netflix ipini. Askoz errazagoa Bolaño irakurtzea baino.

Katti Pochelu: Nik udarentzat ez nuke gauza bera erranen. Aski bestazalea naiz, eta partekatzeke momentu inportantea iruditzen zait sozialki, burua libratu eta beste hainbat gauzarentzat, baina konfinamendua bera ongi etorri zait. Banuen formakuntza bat Parisen eta ari nintzen begira nola antolatu. Azkenean *online* izan zen, eta, gogorra izan arren, zortzi orduz egunero formakuntza gehi lana, eskerrak etxean nintzela. Frustraziorik ez dut izan, ezer egitekorik ez zegoelako. Komunitatetik kanpo egotea bai aski gogorra izan da, lagunekin ez biltzea eta hain hurbileko ez ditugun baina kultur ekitaldietan, bestetan eta abar gurutzatzen ditugunak urtebetez ez ikustea. Jende bat ez duzuna deitzen, baina gustura elkartzeko zarena, pixka bat ateratzen zaituena zure usaietatik.

Edurne Azkarate: Konfinamendu betean ateratako kantu batean, Sara Zozayak esaten zuen: «Behar dugu etzan eta ixo». Eta etzan agian etzan gara, baina ez gara isildu. Niretzat hori izan zen arazoa. Nik

ez nuen ez serie bat ez pelikula bat ikusi. Eta banuen denbora, behingoagatik. Libururen bat irakurri nuen, baina sentsazioa da ez dakidala zer egin dudan konfinamendu bitartean. Sentitzen nuen bonbardaketa eta ez nuen kontsumitu nahi, ezta sortu ere. Benetan ez dakit zer egin dudan. Egin nituen nire erritualak, asko hitz egin nuen bizilagunekin, ikasi nituen

«Komunitatetik kanpo egotea aski gogorra izan da, lagunekin ez biltzea eta hain hurbileko ez ditugun baina kultur ekitaldietan, bestetan eta abar gurutzatzen ditugunak urtebetez ez ikustea»

Katti Pochelu

señora guztien izenak, estraperloan ibili nintzen laguntzen, batek zituelako oihalak eta besteak zituelako gomak eta ni han batetik bestera. Baina ez nuen nahi kontsumitu kultura, eta ezin nuen eman.

Konfinamendua hasi eta berehala pantailak bihurtu ziren kasik kultur esperientziarako agertoki bakar. Nola jaso zenuten mugimendu hura? Nola topatu zenuten euskarazko kultur eskaintza sarean kalitatez zein kantitatez?

Gantzarain: Mundu guztia hasi zen hori lantzen: *Berria*-k egin zuen, Bertsozale Elkarteak... Etxean egon behar dugunez, eduki dezagun kultura martxan. Baina, aldi berean, bazegoen halako paradoxa bat: ze kultura ez da bakarrik gauzak irakurtzea, entzutea edo ikustea, askotan konpartitzeko modua inportanteagoa da *produktua* bera baino. Eta ni hor sentitu naiz galduta. Gu justu urtearen hasieran Madrilera joan ginen Amets Arzallusekin Dapa bat egitera, eta horrelako lanetan, eta edozein kultur adierazpidetan, ederrena lankideekin hitz egitea da, komentatzea liburua, elkarrizketa, irudiak... Hori bota dut faltan. Iruditu zait denok sartu garela etxean, baina, aparte, baita oskol batean ere.

Pochelu: Nik ez nuen denborarik. Ikusi dut bazirela eskaintzak, baina itogarria egin zait. Lehen egunetatik hasi ziren galdetzen sortzaileei gauzak eskaintzea dohainik, eta iruditu zait, batetik, ongi zela, segitzen dugulako komunitate birtual batean, baina, bestetik, kontsumismora lerratu dela. Netflixek eta beste hainbatek eskaintzen duten bezala: edukiak eta edukiak. Eta iruditu zait oharkabean pasatu direla hainbat eskaintza agian interesgarriak zirenak. Ez dut ikusi eta ezin dut esan kalitate aldetik, baina kantitate aldetik itogarria iruditu zait.

Suarez: Hor Iker Laurobak aipatu zuen doakotasunaren kontua. «Ikaragarri kostatzen zait kontzertu bat antolatzea, programatzaileen atzetik ibiltzen naiz, eta orain ez dakit zenbatek eskatu didaten kolpetik jotzeko han-hemen, doan». *Berria*-k egin zuen, ETBk egin zuen... Baina egin behar da? Ez dakit.

Kulturaren zentzua, izan, beste bat da: elkarrekin eta aurrez aurre gozatzea.

Azkarate: Sortzaile bezala, gizartearekin hartutako konpromiso bat daukazu, baina ogibidea ere hor dago, aldez aurretik ez dagoena oso txertatuta sisteman. Halakoetan gehiago eta gehiago eskatzen dizute, eta, dikotomia hori jakinda, oso zaila da zer egin jakitea.

Elortza: Deskonfinamenduaren hasieran, Bertsozale Elkartetik egin genituen saio *online* batzuk, eta, plazara atera ahal izan genuenean, Villabonan egin zen saio berezi bat, beste antolatzaile batzuk ere bultzatzeko. Baina konfinamendu beteko girora bueltatuta, nik, batetik, bai ikusi nuen halako produktibismo esajeratu bat; ez dakit hainbeste *kontsumismo*, ze ez zen lan ordaindua, ez artistari ordaindua, ez hartzaileei kobratua. Bazirudien egin eta egin egin behar zela. Eta, bestetik, kalitate aldera jota, eta gure *online* saioetatik hasita, geroko irakurketetako bat hori izan da: non dauden kalitatearen minimoak. Bertsotan publiko gabe egitea zelairik gabe baloiarekin aritzea bezala da, eta emaitzan eragina du. Halako egoera batean ere kalitate maila bat ziurtatuko duten moduak erabili beharko genituzke; bestela, beharbada, hobe da ez egitea. Zeren, produktibismoa bezala, nik boluntarismo handia ikusi nuen. Handiegia. Apur bat zen balkoira txalo jotzera ateratzea bezala. Ondo dago, behar genuen, baina horrekin ez genituen osasun sistemak indartu. Gero elementu interesgarriak ere bazeuden, demokratizazioa-edo, eta kulturaren funtzio ludikoa.

Suarez: Horri lotuta uste dut aipatu behar dela zenbat igo zen *Berria*-ren audientzia, esaterako. Izugarri igo zen. Gero jaitsi da, baina asko gelditu dira, eta uste dut baloratu behar dela hori ere.

Gantzarain: Alde onen artean, eta alde on hau ez da oso ona, honek denoi balio izan digu ikusteko gizarteak zeuzkan zutabe sendo horiek zein ahulak ziren. Nola orain arte ia-ia baztergarri ziren garbitzaile, jostun, zaintza lan eta abarren gainean eraikitzen den dena. Baina,aldi berean, aurrekoan

irakurtzen nion Pedro Costa zinemagileari, pandemia, oro har, kapitalismoarentzat azeleragailu perfektua izan dela. Konfinamendua izan da primerako esperimendu bat ikusteko egin dezakezula lana etxetik, erosi etxetik, eta, gutxi gora-behera, berdin funtzionatzen duela gurpilak. Horrek kulturaren ere eragin du, jakina. Azkenean gauzak bizitzeko beste modu bat ari da sortzen: bai, orain badago sekulako eskaria, baina ez dakit kontsumoa bera ez ote den helburu. Hau

«Lanerako oso desberdina izaten ari da dena. Antzezle bezala, pisu bat sumatzen da aretoetan. Baina hartzaile bezala ere gogorra egin zait. Ez daukazu norekin konpartitu»

Edurne Azkarate

da, Durangoko Azokari zer gertatu zaio? Lehen, nahiz eta azoka bat izan eta saltzea izan helburu, bazegoen elkartzeko plaza bat. Orain, ez. Orain sartu zaitez zure etxeko zure ordenagailutik eta eros ezazu. Arrisku handi bat dago hor: pentsatzea zerbait kontsumituta laguntzen duzula kultura.

Suarez: Galtzen da preskriptore lana egiten duenaren figura ere. Durangoko Azokara zoazenean, baten batek aholkatzten dizu libururen bat, liburu dendetara zoazenean bezala; Hedoik [Etxarte] Katakraken, zuk Susako standean..., hori da galtzen ari garena.

Gantzarain: Eta hori da, hain justu, aldatzen ari dena ere. Amazoneko algoritmo batek ezagutu zaitzake orain zuk zure burua baino hobeto.

Suarez: Jardun duzunaren arabera, bai, baina bide berriak beti beste batek irekiko dizkizu.

Egon da egoerari arduraz erantzun beharraren eta pentsamendu kritikotik eragin nahiaren arteko tentsio bat, bigarrena kulturaren egitekoen artean ulertuta. Sentitu duzue bien artean kokatzeko zailtasunik?

Elortza: Nik bai, eta neurri handian. Bertsozale Elkarteko zuzendaritzan egonda, niretzat konfinamenduko beste irudietako bat izan da Jitsi pantailan 30 lagun gauza hauetzat hitz egiten egotea. Kezka handiak dira, proiektu soziokultural bat delako, jende dezenteren bizibidea, eta, aldi berean, zaleen osasuna. *Kultura segurua da* nik ez nuke sinatuko. *Kultura erantzukizunez* bai. Uste dut hori dela bidea. Egin behar dira gauzak, neurritsu, eta herritar bakoitzak arduraz jokatuta. Beste belaunaldi batzuei tokatu zaizkie goseteak, gerrak eta beste, eta bizi izan dira, kantatu dute, bildu dira... Guri pandemia tokatu zaigu, eta, erantzukizunez, baina bizi behar da kulturalki ere.

Gantzarain: Nik tentsioa ez dakit, baina Edurnek aipatu duena bai. Denbora izatea irakurtzeko, pelikulak ikusteko, eta ezer ez egitea. Oso modu arrotzean akaso gehiegi esatea da, baina nahiko distantziarekin bizi izan nuen hasierako zera guztia, produktibismo eta boluntarismo hori, greba digitalarena... Gerora gertatu zaidana, eta une honetan hor nago, da: ados, pandemia bat, baina egunen batean bukatzen bada, orduan zer? Kultur mundutik ari naiz. Kontua zer da, bueltatzea pandemia aurreko garaietara? Joseba Azkarragaren artikulua irakurtzen dituzu *Berria*-n eta apokalipsiaren ideiak hartzen zaitu. Baina, aldi berean, apokalipsiak *errebelazioa* esan nahi du. Garai honek bere zoroan hori behintzat badauka: ziurtasunik eduki ezin horretan, *maremagnum* horretan, desastrearen tamaina ikusten da.

Azkarate: Lanerako oso ezberdina izaten ari da dena. Antzezle bezala, pisu bat sumatzen da aretoetan. Ezin dituzu aurpegiak ikusi, ez dago euren arteko txutxu-mutxurik... Nola eseri jendea, baldintzatzen du gure ikuskizuna. Baina hartzaile bezala ere gogorra egin zait. Estimulu asko dira: argia, soinua, mugimendua, mezua, emozioak, eta ez daukazu nondik askatu, zaudelako iltzatuta. Ez daukazu norekin konpartitu, ezin duzu dantzatu, ez dago jario horren joera biribiltzailea. Ez da hartu-eman bat, da hartu-hartu-hartu-hartu, eta zoaz zaplastekoarekin etxera. Gertatu zait irtetea pentsatuz: «Joe,

zelako gola sartu diguten, antzoki batetik atera eta etxera joateko gogoia dudala».

Suarez: Zer ikusteko aukera daukagun ere bada. Plateruena itxi behar dutela-eta, Beñat Gaztelurrutiak egin zuen gogoeta bat, huts egin duela ostalaritzarekin batera kultura programatzearenak. Bada, nork programa dezake orain? Erakunde publikoek. Beraiek dira asumitu dezaketenak sarreraren galera, eta horrek ondorio zuzena du programatzen den horretan ere. Gauza estandarrik bai, baina bestelako ekitaldiak, amateuragoak, esperimentalagoak...

Gantzarain: Konfinamenduaren garaian, kultura aldetik sortu nahi den gauza interesgarri bat aipatu nahi dut. Jon Ander Agirrek-eta martxan jarritako Covid Study Houses. Jendeari eskatu zioten beraien etxeko planoak bidaltzeko, baina norberak marrastuta. Eta, bere sinplean, gauza asko azaleratu zituen proiektuak. Gure beharren arabera daude eraikita gure etxeak ala gu gaude eraikita egiten diren etxeen beharretara? Horrekin lotuta, nire irudipena bai izan da kulturak ere ezin zuela pandemia ez zen beste gai bati buruz hitz egin. Hasten zinen zerbait idazten, eta horrek betetzen zizun burua. Ematen du beste ezertarako lekurik ez dela geratu, oraindik ere.

Pochelu: Nik ez dut batere ikuskizunik ikusi azken hila-beteetan. Baina konfinamenduan bizi izan dudana gauzarik politena izan zen bikote bat gure kalean egunero ordu erdiko kontzertua egiten. Ez dakigu non ziren ez genituelako ikusten, baina, nola ez zen autorik, biziki ongi entzuten zen. Zortzietako txaloak baino lehen, elkartzen ginen gure leiho eta balkoietan, garagarno batekin haiek entzuteko. Ikusi gabe, soilik soinua. Zerbait partekatzen zuten auzoarekin, eta biziki polita zen. Txalotzen genituen jakin gabe nor ziren, eta desagertzen ziren.

Gantzarain: Horrek ematen du kulturaren zentzuaren berri ere. Baina, aldi berean, konfinamenduan kulturak hartu duen funtzioa erabat izan da entretenimenduarena. Lehengoan, arteari buruzko artikulu batean irakurtzen nuen zergatik

arteak, kulturak, ezin gaituen aldatu. Eta esaten zuen: «Ezin gaitu aldatu kultura ez delako gure bizitzaren parte, ez delako gure lanaren eta gure egunerokoaren parte; gure aisialdiaren parte da». Eta horri bueltaka nabil aspaldian, uste dudalako hori ere ikusi dugula garbi urte honetan.

KOLPE BAT, MILA BISAIA

Arloz arlo joanda, nola izan da kolpea bakoitzaren arloan? 2020an aurreikusita zenutenetik zeri eutsi ahal izan diozue?

Azkarate: Aktoreon bizitzan aurreikuspena oso txikia da, eta ez da lehen aldia halako zerbait gertatzen zaiguna. Hori ez dut bizi izan gaizki. Behin baino gehiagotan egon naiz egutegia garbi nire funeralaren egunera arte. Bai aipatu nahiko nuke honek azaleratuko duela sistema ez dagoela prest gure bizimoduak asumitzeko, ez dago jasoa nola bizi garen. Noski, gero halako zaplasteko bat datorrenean, ez dago baliabiderik kulturgileon bizitzak sostengatzeko. Gure artean oso ezberdinak gara, baina hiru gauzetan ados egon bagaitezke, eta azkarrak bagara, hiru gauza horiek eskatu behar ditugu.

Zure kasuan, Edurne, bi proiektu oso ezberdinekin zenbiltzan: Formol konpainia abiatzen belaunaldiko beste aktore batzuekin, eta Axut, Dejabu eta Artedramak elkarlanean ekoitzitako *Zaldi urdina* obran lanean. Nola izan zen bietan egutegia zuritzen joate hori?

Azkarate: Bi proiektu erabat ezberdin dira, bai. Bata koprodukzio bat da, eta sekulako taldea du atzean. Udaberriko emanaldi guztiak galdu genituen, baina orain lotu ditugu horiek gehi besteren bat. Aktore bezala, nire ogibidekide eta lagunei tokatu ez zaiena tokatu zait: enpresa batean nengoela alta emanda, ez dena batera ohikoa, eta aldi baterako erregulazioa hartu ahal izan dudala. Aktore modura! Guk lan egin ohi dugu alta, baja, alta, baja, aste guztia kotizatu gabe, eta

bat-batean superpribilegiatua sentitu naiz nire bizimoduari eutsi ahal izan diodalako.

Formolekin justu kontrakoa da. Artedramak estreinatuko du *Lurra garratz* martxoan, eta guk aurreikuspen bera geneukan gure obra estreintzeko. Baina egonaldi bakarra egin ahal izan dugu, Oretetako Eztena jaialdian. Beste bost-sei izan behar ziren, baina ezin izan dugu. Hau atzeratuta doa, hauek ez dira bildu, laguntzak ez dira heldu... Kate horren azken erpina gara gu. Talde berri bat da, inork ez daki zertan ari garen, eta hori bai geratu da, momentuz, *stand-by*-ean. Energia kudeaketa oso ezberdina da bietan. *Zaldi urdina* bezalako proiektu batean, dagoen indarrak aurrera egiten duela sentitzen duzu. Formolen beti da orain itxaron, orain abiatu berriz, eta jakin gabe jarraituko dugun. Sorkuntza prozesu batean kudeatu beharrekoa da hori ere: ez badakit helmugarik baden, ezin dut aurreikuspenik egin, non, nola, zertarako.

Gantzarain: Beti errepikatzen da kultura oso garrantzitsua dela, baina praktikan inork ez du sinesten hori. Ikusten duzunean albistegia, kulturako albistea da bukaera-bukaera-bukaeran ematen dizutena, normalean gauza polit batekin bukatzeko. Eta inork ez duenez sinesten, horregatik da kulturagileen bizimodua den bezalakoa, oraindik ere toreroen epigrafe berean.

Zuei nola eragin dizue pandemiak Dinamoko martxan, sortzaileengandik hain gertu lan egin nahi duen espazio bat izanda?

Gantzarain: Hasieran gure burua kokatu behar handia ekarri zigun: zer egiten dugun, zertarako, zeini laguntzeko den gure lana, zein baldintza eskaintzen ditugun... Lehenago Castillok esan du erakunde publikoak direla bakarrak programatzen dutenak, eta leku batzuetan horrela da eta joera bat da; baina, aldi berean, badakit badaudela beste leku batzuk saiatzen direnak beste leku batetik egiten. Lehengoan irakurri nuen kontzeptu bat asko gustatu zitzaidana: «erresistentziaren jardina». Izen hori ematen zion landareak asko programatu gabe hazten

joaten diren leku bati, eta esaten zuen ez dagoela belar txarrik, bakoitzak bere funtzioa daukala. Uste dut kulturaren ere aintzat hartu beharko genukeela hori, eta ikusi beharko genukeela ekosistema osoak bizi behar duela. Badago esaldi bat batere gustatzen ez zaidana eta da «inor ez da ezinbestekoa». Uste dut alderantziz dela: «Denok gara ezinbestekoak». Kulturaren ere bai. Kalitatea esaten diogun hori batzuetan hobea izan daiteke eta beste batzuetan ez hain ona, baina ekosistema horretan bizitzeak ematen dio bizitzeko aukera bera, batak bestearek. Pixka bat hori planteatzen jardun dugu denbora honetan Dinamoan, eta saiatu gara, guk programatzen ditugun gauzetatik aparte, etortzen ziren proposamenei lekua egiten. Nahiz eta guri ere urtea goitik behera erori zaigun, joan behar izan dugun egutegia aldatzen, Hitzaren Eskola moztu, berriz heldu ekainean... Joan gara gauzak egiten, baina batez ere hartu dugu tarte bat ikusteko nola egin behar dugun lan aurrera begira.

«Beti errepikatzen da kultura oso garrantzitsua dela, baina praktikan inork ez du sinesten hori. Horregatik da kulturgileen bizimodua den bezalako, oraindik ere toreroen epigrafe berean»
Xabier Gantzarain

Bertsozale Elkartearantz, Igor?

Elortza: Gustatu zait erresistentziaren jardinarera, baina uste dut egituratuta egotearen garrantzia ere ikusten ari garela. Geure baitatik egituratuta egotearen garrantzia. Bertso mundua Bertsozale Elkartearen bidez dago antolatuta; bertsolariak eta bertsozaleak batzen dituen 30 urtetik gorako elkarte bat, egitura sendo bat daukana. Filosofiagatik ez da profesionalak lehenesten dituen proiektu bat, baina egoera honetan, adibidez, horrek ere hartu du garrantzia, eta egin da lanketa bat. Hezkuntzan ere, esaterako, bagabiltza, eta egituratuta egoteak ahalbidetu zigun ikasgelaz ikasgela zebiltzan bertso-irakasleak

Internetera egokitzea. Beste kanal batzuek, dokumentazio-koak-eta, antzera jarraitu dute. Baina zer erori zen batez ere? Plaza. Gure DNA. Eta plaza ere ez gara bertsolariak bakarrik. Antolatzaileak dira, zaleak dira, eta plazan sortzen denetik ematen da hedapena ere, *Bertsoa.eus*-en zein beste hedabide batzuetan. Badakigu hamarretik sei saio galduko direla 2020an: 2019an 1.121 saio dokumentatu ziren, eta aurten 435 bat egingo dira. Horrek 740.000 euroko diru mugimendu bat eten dela ere esan nahi du. Zer antolakuntza mota geldituko da hau dena erdi txukuntzen denean? Horrekin badugu kezka handia. Herrietako eta herri ekimeneko antolakuntzaz ari naiz. Ez bakarrik gure plazaren oinarri kuantitatiboki segururik inportanteena delako, baita kualitatiboki ere hori delako guretzako esentziala, sustatu eta babestu gura duguna. Hor ikusten dugu lehenetsuna 2021erako.

Aipatu duzulanketa bat egin dela bertsolari profesionalekin.

Elortza: Bai. Paradoxikoki, bertsolari zaugarrienak gehien dabiltzanak dira. Horiek direlako nagusiki horretara dedikatu daitezkeen bertsolari apurrak. *Sormen Kutxa* deitu genion tresna bat abiatu zen, bi lan ildorekin: *online* saioak egiteaz gain, aurreko urteko ibili kopuruaren arabera bertsolariari eskaini zitzaizen babes ekonomikoa. Plazaren erortze horretan, bestetik, zer saio mota egin diren ere begiratu dugu, horrek dakarrelako zein bertsolari mota ibili den eta zein ez ere. Formatu formalekoak egin dira, baina saio informalak, otordutakoak, soziedade zein gaztetxeetakoak, horiek erori egin dira. Eta hori oso adi gabiltza jarraitzen, zehar-lerroen estrategia kontuengatik: belaunaldiartekotasuna, parekidetasuna, lurraldetasuna...

Gastibeltzan zer gertatu da aurten, Katti?

Pochelu: Guk baditugu bi arlo, ekoizpena eta hedapena, gure filmak eta besteenak hedatzeko. Ekoizpenean ez dugu lan anitz ukan, gure proiektua aski berria da eta ari gara oraindik borrokatzen gure lekua egiteko. Datorren urtetik aurrera izango da eragina hor; jende gehiago ibili da proiektuak idazten,

eta konpetentzia handiagoa izanen da finantzaketentzat. Ez dakigu laguntzak mantenduko diren ere. Film labur bat egin dugu ekoizpenean, atzeratu eta azkenean egin ahal izan duguna bi itxialdien artean. Filmaketa bat erdian geratzeak esan nahi du inbertitutako parte bat zuzenean galtzea. Gainkos-tuak ere eragin ditu COVID-19ak, baina, gutxi gorabehera, ekoizpenean pentsatutakoa egin ahal izan dugu. Hedapena, berriz, katastrofe bat izan da. Film batzuk aurreikusiak gennituen zinema geletan erakusteko, eta ezin izan da. Guretzat inportantea da Iparraldearen eta Hegoaldearen artean estreina nazional bat izatea, eta ez da posible izan; Hegoaldean estreinatutako direnak guk ezin izan ditugu erakutsi, eta komunikazio aldetik arazoak sortu dizkigu. Bagenituen Josu Martinezen *Anti* filmarekin emanaldi batzuk ere, baina ezeztatu dira. Batzuek berriz programatu dute, baina filma desagertu da; nire lankidea berriz egon da mugitzen, baina etsi du, eta erabaki dugu *online* eskaintzea. Bederen jendearen esku utzi nahi genuen. Horrekin eta *Nire eguneroko maitea*-rekin ari gara.

Gure publikoa Euskal Herrikoa da, baina baita kanpokoa ere, festibaletan egiten dena. Horiek desagertu dira aurten, eta galdu da aukera trukatzeko publikoarekin, baina baita profesionalekin ere. Bestela inola kontaktatu ezin duzun telebista kate hori hor aurkitzen duzu. Proiektuetan eragin zuzena du horrek. Urtarrilean, Miarritzeko FipaDoc-en ere industriaren topaketak Interneten bidez egingo dira. Bada beste galera bat: zinemak Iparraldean orain irekitzen dira [abenduaren 15ean ireki ziren berriz], eta bada film mendi bat metatuta, azken hilabeteetan atera behar ziren guztiena. Hor azkenak izango gara sartzen. Borrokatzen ari gara zaleak sortzeko, baina horretarako behar duzu presentzia minimo bat urtean, eta ez dakigu noiz izango garen berriz presente. Hasi gara lan egiten eskolekin ere, irudi sorkuntza bat euskaraz ere izateko, eta hori erortzeko arriskuan da, ez dakigulako eskolek ukanen duten baimena zinemara joateko. Filmak erakusteko beste manera batzuk pentsatzen hasiak ginen, elkarteetan, gatzetxeetan, baina ez dituzu baliabide berberak.

Castillo, erronda ixteko. Idazleena inongo egituratzetik urrunen dagoen alorra izango da ziur asko.

Suarez: Oso idazle profesional gutxi dagoelako, hasteko. Gehienek badute beste lan bat, askok administrazioan; idazten dugu nahi dugulako, eta ez dugu behar bizitzeko. Hala ere, liburu bat idaztetik, egile eskubideetatik gurean inor ez da bizi. Solasaldiak, epaimahaietako lanak, gidoiak, ikas-

«Liburu bat idaztetik, egile eskubideetatik gurean inor ez da bizi. Denetariko enkarguak egin behar dira idazletzatik soldata osatzeko. Eta lan horietako asko galdu egin dituzte aurten, noski»

Castillo Suarez

tetxeetara bisitak..., denetari-ko enkarguak egin behar dira idazletzatik soldata osatzeko. Eta lan horietako asko galdu egin dituzte aurten, noski. Kattik aipatzen zuen film mendia, eta uste dut gurean ez dela halakorik gertatu. Unean idazten ez den liburua ez da idazten gero, uste dut. Ez zait iruditzen ekarri duenik ustez irakurtzeko garairik onenean liburu gehiago egitea, baina gutxiago ere ez. Diru laguntzaren menpeko sistema bat da argitaratzearena; beraz, gutxi gorabehera mantendu egin da, bazeudelako hitzartuta.

Euskal liburugintzaren sektoreak mahai gainean kolpe bat baino gehiago eman du aurten, egoeraren larriaz ohartaraziz eta sektorearentzako laguntza urgenteak eskatuz.

Suarez: Batzuetan industria terminoetan hitz egiten da liburugintzaz: inbertsioak behar dira, kontsumoa sustatu behar da... Eta nik ez dakit industria bat daukagun. Iruditzen zait liburugintza ordezkatzan duten horien diskurtsoa ez datorrela bat errealitatearekin. Batzuetan gaindimentsionatu egiten dela. Egiazki, argitaletxe bat kenduta, beste guztiak oso txikiak dira, eta agintarien aldetik ere ikuspegi ekonomistatik

hitz egiten da. EAEn, ze Nafarroan hori ere ez; zuzenean folkloreakin lotzen dute euskal kultura. Eta betiko problema: ekoizpena, liburuak egitea, hori al da gauza bakarra? Liburuak egin ditzakezu, liburu oso onak egiten ditugu, baina irakurketa da behar dena. Kontsumoa aipatzen da, eta ez irakurzaletasuna.

Eta gero Idazleen Elkartearen zer den. Ikastetxeetan egiten diren saioei esker sostengatzen den erakunde bat. Bitxia da: daukagun erakunde nagusiaren funtzio nagusia ez da gure interesak babestea. Idealen artean badago, baina egiazki bere jarduna ez da horrekin bat etortzen.

Azkarate: Arrazoi duzu. Alde batetik inportantea da hitz-potoloetan jartzea auzi hauek, *merkatua* eta abar, hitzek laguntzen gaituztelako existitzen. Baina egia da, bestalde, barrutik ikusten duzunean zer den euskarazko sortzaile izatea, konturatzen zarela ez garela hainbeste, ez dagoela hainbeste baliabide, ez dagoela oinarrizko plataforma bateraturik, eta ez kultura eta ez hizkuntza ez daudela zentralitate batean. Irakaskuntzan ere orain hasi gara konturatzen, agian, euskarra hutsean irakasteak ez duela zentzurik ez bada kulturaren eskutik, bestela ez daukalako praktikotasunik bizitza errealean. Inportantea da existiaraztea, bai, baina edozeinekin hitz egiten duzularik, esaten dizu: «Euskal zinema? Euskal zinemari lau gara eta. Ez dago merkaturik. Zenbat film ekoizten dira?». Eta hori guztiarekin.

OFF THE RECORD

Bat komunera altxatu, eta hankak luzatzeko eta deskantsu labur baterako baliatu dute denek tartea. Berokiak estu lotuta, zigarroak, gozo gauzaren bat, eskuak elkarren kontra igurtzen, eta grabagailua martxan, korroaren erdian.

Gantzarain: Ikaragarria da hori [Idazleak Ikastetxeetan] izateko Idazleen Elkartearen programa izarra eta bakarra.

Suarez: Lehen Galeusca egiten genuen hiru urtean behin, sikiera. Nik uste dut elkarte batek huts egiten duela kanpoko eskaera ez duenean aintzat hartzen. Gogoratzen naiz behin Nafarroako Gobernuak bazuela diru kopuru bat irakurzaletasuna bultzatzen gastatzeko; tartean aritu nintzen, eta elkartearen jarrera oso ezkorra izan zen.

Gantzarain: Folklore aipatu duzue lehen, eta atzo irakurri nuen Twitterren: Bilbon umeak baserriar jantzita, Euskararen Egunean. Ba, listo, ez dago besterik esplikatzeko.

Pochelu: Iparraldean ez ninduke harrituko halako irudi batek, ez baserriarrez ez dantzariz.

Gantzarain: Egoera hori da. Gu ari gara mahai-inguru batean gauzak normalak balira bezala, baina hau simulakro handi bat da askotan.

Pochelu: Iparraldean euskara eta euskal kultura gauza bera da askorentzat.

Elortza: Gu ere, Bertsozale Elkartetik, oraintxe ari gara hori aldatzen. Noski, euskara gure indargune bat da, baina bagara euskal iruditegi horren ikurregi ere. Gu Kultura Sailarekin azken bi urteetan ari gara horretan. 2018ko gogoeta estrategikoan erabaki genuelako hori lortu behar genuela, Hizkuntza Politikaren Sailean barik Kultura Sailean jesartzea, eta HPSk bideratu ditzala diruak euskararen estrategia soziolinguistikoetara. Aldundietan gehiago kostatu daiteke hori, eta kolore orotako udaletan ere euskararen mahaira joan behar izaten dugu normalean.

Azkarate: Nik esango dizut Araban. Egon naiz zoro moduan *Zaldi urdina* lotzeko Oionen. Sekulako lorpena izan da. Pentsatzen nuen, 20.000 euro gastatzen badituzte festetan orkestra bat ekartzeko Zaragozatik, izango zituztela euro batzuk guretzat. Gure helburua ere bada antzokirik ez dagoen lekuetara iristea, Euskal Herri osoan biratu ahal izateko. Hori dena azaltzen nien eta begiratzen zidaten alien bati bezala. Jarri nintzen harremanetan mundu guztiarekin, Arabar

Errioxako euskara teknikariarekin, eta esan zidan: «Esango dizut egia, Edurne, Arabar Errioxa osoko euskarako partida maneiatzen dut eta dira 3.000 euro. Zerbait antolatzen badut herri batean, urte osoan ezin dut beste ezer egin inon».

Elortza: Beste anekdota bat... 2005eko Txapelketa Nagusian. Nafarroan, lotu dugu saioa eta astebete falta dela, teknikariak deitzen du, galdezka: «*Y los troncos, ¿dónde los vamos a poner?*».

Eta barreak eta hasperenak barrurako bidean.

Elortza: Beno, zer, gai handia?

KOKAPENAREN ERTZAK

Dena bertan behera gelditzen hasi zenean, eta luzerako, are bistarago geratu zen zein estu bizi diren kulturgile gehienak, euren jarduna aupatzen duten diskurtsoen atzean. Horri lotuta aldarri bat entzunarazi zen: sortzaileak ere langileak direla. Nola daramazue hori? Sentitzen duzue erresistentziarik aitortza profesional horrekiko?

Elortza: Esango dudan gauza bat edo beste ez da oso popularra. Eta hau nire iritzia da, ez Elkartarena, baina uste dut guk ere kolaboratzen dugula gauzak nahaste horretan. Diskurtso berean sartzen ditugu plano diferenteetako gauzak, eta ganorazko estrategia bat lortuko badugu, eta behar dugu, irakurketa eta analisi zorrotz eta zintzo batetik abiatu behar dugu. Hiru plano bereizten ditut nik: soziala, profesionala eta politikoa. Soziala da herri bizitzarena, kolektibitatea, kultura nola bizi dugun jendartean. Profesionalean sartzen da azkenaldian hain bogan dauden kontsumoa, merkaturak eta abarrrak. Eta politikoa, deitu nazio edo deitu estatu proiektua.

Uste dut plano sozialean ez garela sortzaileak protagonistak. Ez dugu izan behar. Hori da kultura bizitzeko espazio bat herritar guztiekin konpartitzen duguna. Eta esango nuke euskarazko kulturak, oro har, funtzio soziala dezente galdu duela, apur bat urrundu egin garela jendearengandik; edo ez

garela joan jendea joan den norabidean. Eta ematen du administrazioari ez zaiola bereziki ardura hori; egituratzen dena, hein handi batean, izaten dela denok izateko edo saltzaile edo erosle, eta antolatzen dituzten ia denak euren buruari eder egiteko gailuak-edo direla.

Hortik salto egingo genuke plano profesionalera. Badirudi EAEn gai honi heldu nahi diola administrazioak, eta ondo dago, artisten estatutuarekin eta abar. Edurnek esan du, helburu lorgarri gutxi batzuetan ipini gaitezen ados, eta uste dut hori badela epe laburrean gure aldetik ere ahalik eta batuen landu behar dugun gai bat, behar delako. Baina arlo horretan badago beste puntu bat: artistak ere jarri behar du bere

«Sorkuntzatik bizitzea ez da eskubide unibertsal bat. Egiturazko baldintzak dira jarri beharrekoak, bai sortzaileentzat eta bai egiturentzat; bestela erraza da norbaitek esatea neurri bereziak eskatzen ari garela»

Igor Elortza

buruaren dimentsioan, eta zaila da. Mattinek esaten omen zuen bertsolariak bere burua pagatu behar duela. Nik ez nuke hainbeste esango, baina badago hortik ere. Mikel Sotori irakurtzen nion *Berria*-n bera lotsatu egiten dela prekaritatea gora eta behera egun osoa entzuten etxea, kotxea, eta soldata bat duen jendeari. Norekin konparatzen gara? Euskaldunok oro har bizi maila nahiko altuko jendea gara, baina gure inguruan oso egoera larrietan

bizi dira batzuk. Egia da prekaritatea dagoela sortzaileen artean, baina hori objektibizatu egin behar da. Nik esango nuke azken 10-20 urteotan gehientsuen ibilitako dozena bat bertsolari hartzen baditugu, batez beste, EAEn eta Nafarroako gutxieneko soldata irabaziko zutela; langileen batez besteko soldatetik nahiko urrun, beraz. Eta hori bai, hori objektiboa da.

Hori esanda, esan behar da baita ere sorkuntzatik bizitzea ez dela eskubide unibertsal bat. Egiturazko baldintzak dira jarri beharrekoak, bai sortzaileentzat eta bai egiturentzat; bestela

erraza da norbaitek esatea neurri bereziak eskatzen ari garela. Eta benetako politikak aurrekontuetan ikusten dira, ez diskurtsoetan. Ikus dezagun edozein administrazioaren pila osoaren zenbat doakion kulturari, herri bezala zer garen ikusteko.

Eta plano politikoan?

Elortza: Hor ardura denona da, noski, baina administrazioarena handia da. Eta garbi esan behar da euskara bere hizkuntza duen herrian, kulturaren egiturazko baldintzen barruan, euskarazkoak berarentzat pentsatutako politikak eta bere diruak beharko dituela. Horretan Juan Jose Ibarretxe eta Gorka Urbizu ados daude. Ibarretxe azkenengo urteetan ari da esaten kultura dela giltza, eta horren barruan euskara, eta Urbizu esaten ari da Berri Txarrak-en bereizgarri nagusia atzerrian hizkuntza izan dela. Nafarroako gaztetxeetan hasi eta mundu osoan jo duen rockero bat eta EAEko bi legegintzalditan lehendakari izan den laudiotar bat bat datoz. Ez da nolana hiko analisia.

Pochelu: Iparraldeko egoera ezin da konparatu Hegoaldekoarekin, estatutu bat badelako artistentzat frantses estatuan, bai artistentzat eta bai teknikarientzat, eta horrek egoera aise errazagoa egiten du. Ez dira profesional guztiak intermitente, ez dituztelako baldintzak betetzen, edo beste jarduera batzuk dituztelako. Horien artean sartzen dira idazleak edo arte plastikoetako artistak. Ikusgarrigintza edo ikus-entzunezkoari lotutako sektoreak dira intermitente izan daitezkeenak. Horiek izan dute lorpena urte hastapenean: luzatu zaizkie epeak urte batez, eta eman die sekulako lasaitasuna. Ikusgarriak gelditu dira, baina pertsonalki babestuak dira. Uste dut modelo bat dela. Ez da estatuak ematen duen dirua, da zuk kotizatu eta berreskuratzen duzuna.

Oinarrian, badago lanbidearen aitorpena.

Pochelu: Bai, aspalditik datorrena eta zenbait politikarik ez dutena hain begi onez ikusten. Baina kentzen baldin badute intermitentzia, telebista desagertzen da, adibidez.

Azkarate: Konparaketa ona da ikusteko zein diren gure baldintzak Iparraldearen aldean. Kulturatik bizitzea ez dela eskubide unibertsal bat esan du Igorrek, baina, aldi berean, zure herriaren kulturaren parte hartu ahal izatea bada, hori jasoa dago giza eskubideen kartan. Hor dago kokka, ez? Agian ekarri behar dugu gure lanbidea oinarriturago, eta ogibide soil bat dela onartu. Hala izatea nahi genuke, baina sistemak ez du ulertzen: «Ez badituzu egunean zortzi eta astean 40 ordu egiten lan, zeinek ordaindu behar dizu soldata bat? Nik ez». Hori esaten du sistemak. Emanaldi batean edo grabaketa batean hamalau ordu egingo dituzu lan, baina sistemak, sinpleki, ez du ulertzen. Enpresa bateko faseak bai, baina sortzaileonak ere ez daude sistematizatuta: ideiak mamitzea, idazketa, bilkurak, produkzioa, banaketa... Nik, adibidez, sekulako lana daukat antzerki banatzaile bat topatzeko gure belaunaldian. Nahi nuke, baina ez dago. 30 urte bueltako zein gaztek nahi du izan antzerki banatzaile Euskal Herrian?

Sortu nahi duzuna sortzeko hautuak dira: edo beste lanen bat bilatu, zeinak ematen dizun diru iturria, edo zure ogibideaz bizi –nahiko zilegia dena, ez? Norbaitek abokatu ikasketak egiten baditu, garbi dago abokatu izan nahi duela, eta, lanik ez badu ere, abokatua dela eta langabezia dagoela. Aktore batek, sortzaile batek, etengabe galdetuko dio bere buruari lanik ez duenean ea zer den; autodenominatze hori ez dago bermatuta, horrek dakarren duintasuna kanpotik ere bermatzen ez delako-. Baina honetaz bizi nahi baduzu, ezin da beti proiektu pertsonaletan ibili, eta merkatu batera sartu behar zara, non enkarguz egiten den lan. Eta hor gehiago sartzen zara sisteman eta bestelako proiektuetan, zeinak agian ez diren artea, baizik eta entretenimendua.

Lander Garrok hala esan zuen apirileko greba digitalaren atarian: «Kultura beti da espekulazio esparru bat, oso kolokan jartzen dena behin eta berriz: zer gara? Zerbitzu publikoa, zerbitzu soziala, ondarea, industria? Pittin bat sailkaezina da gure jarduna, eta, hala denez, geure gremioa

albo batera uzteko joera dago». Sumatzen duzue galdera horien marmarra?

Pochelu: Niri iruditzen zait galdera horiek egiten ditugula ez dugulako kulturarentzat helbururik finkatu. Galdera ez da nor garen, da zer ekartzen dugun guk eta nora goazen. Iparraldean haurrek zer dakite euskal kulturaz, ez bada euskarari lotua edo irakasleren batek zerbait esan dielako? Ez da plazerarekin lotutako zerbait, gainera, eskolarekin lotzen delarik. Transmisioa eragileen esku geratzen da, baina eragile horrek uzten badu egunetik biharamunera, zulo bat uzten du.

Iparraldean itxaroten dugu kultura politika idatzia izatea. Elkargoan proiektu bat idatzi zuten ez dena oraindik atera, eta ez dakigu euskal kulturarentzat egingo den egiazko politika boluntaristarik. Iruditzen zait euskararentzat lortu direla hainbat gauza, egituratuago izan delako orain arte euskalgintza eta presio soziala ere izan delako, eta lortu dira behintzat zenbait hizkuntza politika. Baina euskal kulturaren ez da deus planifikaturik ondoko urteentzat; bakoitzak egiten du bere aktibitatea, eta nehork ez du pentsatzen nora goazen. Hor sentitzen dut nik kristoren beharra. Gogoia ukaiteko antzerkia banatzeko, lehenik behar da antzerkia ezagutu, eta zenbatek ezagutzen dute? Horrek nau kezkatzen: nola presionatu ahal dugun denok maila politikoan zerbait egiteko. Ez da dena haien esku utzi behar, baina haiek dituzten fondoekin lagundu dezakete.

Suarez: Sartuko nuke beste aldagai bat eta da aitortza. Ez zait iruditzen idazle batek profesionala izateagatik estatus hobea daukanik. Horren azpian dago ez-profesionalizatzeko hori ere, eta dena amateurren jardun bat izatea. Uste dut horregatik ez dela egin gogoeta berezirik pandemiaren geroztik idazleen kasuan. Gehiago izan dira liburugintzari buruzkoak. Hala ere, ez dakit idazleek profesionalizatu nahi duten ere. Nobela bat idatz dezakegu eta zortzi orduko lan bat egin.

Hartzen duzue faltan kultura gremiotzat jotzearen kultura orokorrago bat?

Elortza: Lanaren kontsiderazioa zein jardueri lotzen zaien eta zeini ez, kultura sozialki ez dago hor onartua gure herrian. Hala ere, hasten garenean gremioa, kontsumoa..., kezka apur bat sortzen didaten diskurtsoetan sartzen gara. Frantziar dituzten kondizio batzuk lortuko bagenitu sortzailentzat aurrerapauso handia izango litzateke, noski. Baina egituren premiak ere hor daude, garrantzitsuagoa dena osotasunari begira. Egitura horiek guretik, herri ekimenetik, sortuak izatearen garrantziaz ari naiz, eta ez dakit duela hogeit urte baino ahulago ez gauden alde horretatik.

Plateruenaren itxierara salto eginda, adibidez, eredu baten amaiera aipatu da, baina eredu esatean hor ere ekonomiari begiratzen diogu, ostalaritza eta kultura bateratzen dituen horri. Eta jakin nahiko nuke Durangaldetik irten barik zenbat enpresari barkatu zaizkion Plateruenak duen zor erridikulua bider ez dakit zenbat, eta jardueraren eta gastuaren arteko erlazioan zenbat egitura publikok erakutsi dezaketen Plateruenak erakutsi dezakeena bere hamalau urteko ibilbidean. Baina eredu bat kudeaketa ekonomikoa baino gehiago da, lehengoarekin lotuz, eta euskal kulturaz azken mende erdian sortu ditugun gauzarik indartsuenak herri ekimenetik sortutako egitura enpresarialetan oinarritu dira. Eta horiek zer babes jasote gero instituzioetatik? Hor ikusten da proiektu eta egiturak ere sisteman egokitzen diren edo ez, ez bakarrik sortzaileak.

Euskaldunok hori ere badugu: autoantolaketa sena. Eta azken pare bat hamarkadetan kolpe handiak hartu ditu. Plateruenaren kasuan hori ere ikusten dut. Beldurra ematen dit diru-laguntzen menpekotasun total eta publikoaren ulerkera administratibo horrek. Esajerazio bat da, badakit, baina batzuetan ematen du ezin dela liburu bat idatzi bekarik gabe, ezin direla egitasmo kolektiboak bideratu diru-laguntza ziurtatu aurretik... Eta euskaldunok azken mende erdian egin ditugun gauzarik garrantzitsuenak ez dira kultura eta balio horiekin egin.

Pochelu: Ni horrek ere kezkatzen nau, autoantolaketaren ahultzeak. Zer bilakatuko garen hainbat egitura hasten badira desagertzen banan-banan. Dena geldituko da administrazioaren

esku. Kezkatzen nau nola egin segida horretan lotzeko, transmisioari lotuta. Kontsumora lerratzen ari gara; pasiboak baldin badira zale guztiak, aktiboak izan gabe, ez dakit zer eka-rriko dugun bihar.

Suarez: Beñatek [Gaztelurrutia] ere aipatzen zuen jarduera motaren aldaketa, norantz goazen egun. Eta uste dut pandemiak areagotu egingo duela hori. Lotuta dago behar diren azpiegiturekin, talde edo sortzaile bakoitzaren dimentsioarekin. Baina nik uste dut birdimentsionatuko direla gauzak, eta txikiagora joko dugula etorkizunean. Ez dut zentzu txarrean ikusten.

Gantzarain: Oso sakonera joatea da, baina nik uste dut funtsezko galdera dela: zer da eta zertarako nahi dugu kultura? Horregatik ez dago helbururik, konplikatu delako horri erantzun bat ematen saiatzea. Igorrek aipatzen zuenetik, ni Azpeititik nator, herri mugimendu batetik sortu den egitura enpresarial batekin, instituzioekin elkarlanean jardun nahi duena, kasu honetan Azpeitiko Udalarekin. Baina zenbat kostatzen den eredu horrentzat zirrikituak bi-

latzea, inertzietatik eta gauzak egiteko modu ezarrietatik beste batzuetara salto egitea. Batek esaten zuen oso erraza dela ideia berriak sartzea baina oso zaila ideia zaharrak kentzea, eta hori da pixka bat gertatzen dena. Niretzat pandemiak sortu duen kontu tristeenetako bat da banatu duela kultura sortzaile eta kontsumitzaileen artean. Kulturak zerbait aportatu behar badu hurrengo urteetan, hautsi beharra dago dikotomia hori. Pertsonalki askoz hurbilago nago eta gehiago gustatzen zait aspaldian sortzaile amateur batek zerbait egitea herriko bizitzan, sortzaile baten halako hedapen eta proiektzioa baino.

«Ni autoantolaketaren ahultzeak ere kezkatzen nau. Zer bilakatuko garen hainbat egitura hasten badira desagertzen banan-banan. Dena geldituko da administrazioaren esku»

Katti Pochelu

Eta ados nago: politika aurrekontuekin egiten da. Hor ikusten da zein diren helburuak eta lehentasunak. Beti entzuten dugu kultura diru-laguntzen menpe dagoela, eta industria nola dagoen gustura jakingo nuke. Aldi berean, ezin dugu egon erakunde publikoen zain, beste era batera eragin behar da. Baina ikusten duzunean 25 urteko inor ez dagoela antzerkia banatuko duena, baina ez dagoela beste ezertarako ere? Leku guztietan galdera bera agertzen da: nola berrituko dugu hau? Nola biziberrituko? Helburua hori bada, pentsatu dezagun estrategia bat horretarako.

Elortza: Notizia onak ere eman behar dira. Helburu zehatzekin eta gure baitatik antolatzen garenean eta forma ematen diegunean sortzaile/kontsumitzaile ez diren beste harreman batzuei, etortzen dira etekinak. Gure buruari lore gehiegi botatzen dizkiogu agian bertsolariok, baina, adibide moduan aipatzekoa da Elkartearen 2018ko gogoeta estrategikoan larunbat oso batez Baionan eta asteburu oso batez Barrian ehun eta piko pertsona egon ginela kontu hauetaz eztabaiatzen eta erabakitzen; ez zen izan festa bat, lanean jardun genuen oso ondo antolatutako gaitegi batekin, eta, tartean, gazte asko zegoen. Esan nahi dut: moduak badaude eta bateratasun handienak hortik etorriko dira, baita politika publikoak eskatzeko ere. Publikotasuna ez ulertuta goitik behera, eta administrazio eta alderdi politikoen logikatik bakarrik.

Azkarate: Diziplina askotatik begiratzen diogu Bertsozale Elkarteari, Euskal Herrian kultura mailan antolatuen dagoen diziplina delako. Dinamoarekin ere sentsazioa da plaza lortu dela, jendea badagoela ikusmira horretan eta dela eredu hibrido bat ez gaudena oso ohituta. Orain arte izan da edo administrazioa edo militantzia, eta nola nahastu hori sekulako gaia da.

Gantzarain: Benetan uste dut hori dela gaia: nola autoantolatu. Askotan saiatzen gara, eta uzten dugu. Konplikaturia izaten da gauza horiei luze heltzea.

Elortza: Helburua bera konkretizatzeak laguntzen du egitratzen. Agian hasi behar da gauza lorgarrietatik, eta hortik

joan helburu anbiziotsuagoetara. Askotan premia bezalakorik ez dago zezenari adarretatik heltzeko. Bertsozale Elkartearen genesia, funtsean, 1980ko hamarkadan bertsozaletasuna mundu ruralean hiltzeko zegoen beldurretik dator, eta Euskaltzaindiarekin txapelketa bat antolatzeko orduan izan zen desadostasunean dago. Txapelketa hura egin eta bi aukera zeuden mahai gainean. Bata aukera enpresariala zen, eta bidea izango zen, gutxi gorabehera, pilotariak egin dutena –greba pozgarri bat bizi izan duena oraintsu, eta gauza askori buruz hitz egiten, tartean, pilota eskolen lekuaz-. Eta bestea hartu zen: bertsozaletasuna ardatz duen proiektu baten baitan biltzea, bertsolariak eta bertsozaleak, bide hori elkarrekin egiteko. Nik pandemiarekin bai sumatzen dut beste diziplina batzuetan ere inertzia batzuk apurtu direla, edo apurtu nahia, astindu zoritxarreko honek egiturazko baldintza ahulak hainbeste bistaratu dituelako.

Greba digitalera itzulita, mila lagunetik gora batu zituen, eta askok goraiatu zuten kulturgintzak inoiz gutxitan emandako irudi bateratu hori.

Azkarate: Poztu ginen baginelako batzuk, baina ez gara bildu. Orain dela gutxi ospatu da Zurrumbilo, Gasteizen. Periferia, euskara, arte garaikidea. Parte hartu genuenon artean liburu bat aurkeztu dugu, hain zuzen, etorkizunari buruz, eta *pandemia* hitza aipatu gabe. Gu saiatu gara biltzen, antzerki mundua saretzen. Pentsatu genuen EHAZE erabili genezakeela, eta helduenek esaten ziguten agian eurak apartatu behar zirela, orain arte ez dutelako asmatu. Haiek bazekiten egin behar dela, guk ere badakigu, baina ez dugu asmatzen. Azaltzen ziguten orain arte oso polarizatua egon dela euskal antzerkiaren mundua, dela, bestalde, teatroaren *off-aren off-a*, eta ez direla adostasun batera iritsi azken 50 urteetan. Guk hartzen dugu alde batetik zama eta bestetik beraiek egindako lana, zer egin behar ez den jakiteko bada ere; ze hori ja egindako lan bat da, eta berriro beraiek egindako galderara itzultzen gara: orain zer? Zein da plana? Nola saretzen gara?

Gantzarain: Nire inpresioa da denbora guztian ari garela eztabaidan, eta ondorioak ateratzen badira ere, ez direla aplikatzen, ez baitaukagu eskumenik. Zeini eman behar zaizkio ondorio horiek aplikatu ditzan bere kultur politketan? Erreleboaren zailtasuna, ikusgarritasun falta, itun baten beharra... Diagnostiko konpartitu bat dagoenean ere, gero ez dago hori eramango duen ezer edo inor. Hor gabiltza bueltaka.

Elortza: Erantzunak egon badaude, eta hitza feminismotik dator baina euskaldunok *ahaldundu* garenean egin ditugu gauzarik emankorrenak. *Zaldi urdina*-ren atzean dagoen egi-

turatzea erantzun bat da, Gasetibeltza erantzun bat da, Bertsozale Elkartearen erantzun bat da, Dinamoaren erantzun bat da... Kontua hori da: neu lehenengo gogoetatu eta *txapa* sartzen, baina egin egin behar da. Opinatzeko, gainera, denok dakigu oso ondo, aurretik eta ondoren. Baina egiten duen jendea interesatzen zait niri, ze askotan ematen du beste denek hobeto egingo zuketela.

Gantzarain: Bai, ados. Gero beste gauza bat da egiten duen horri bidea pixka bat erraztea.

«Denbora guztian ari gara eztabaidan, eta ondorioak ateratzen badira ere, ez dira aplikatzen, ez baitaukagu eskumenik. Diagnostiko konpartitu bat dagoenean ere, gero ez dago hori eramango duen ezer edo inor»
Xabier Gantzarain

Pochelu: Alde horretatik berri on bat aurkeztu dute asteon: Udalbiltzaren *Geuretik Sortuak* proiektua, esperimentazio bat egingo duena herriz herri. Bada transmisio lana, zaletasuna sortu ahal da profesional eta herritarren artean... Ikusiko dugu zer ateratzen den, baina abiapuntua interesgarria ikusten dut. *Zukugailua* izena duen egitura berria ere sortu dugu aurten Ipar Euskal Herrian, zinema eta ikus-entzunezko sorkuntzaren bultzatzeko tresna. Hemen biltzen dira sail horretan diharduten eragileak: Kanaldude telebista, ekoizleak, zinema

gelak, teknikariak eta sortzaileak. Helburuak: sortzaile berrien laguntzea, ekoizpen mintegia sortuz ekoizpeneko garapen fasea azkartzea eta profesionalak formatzea, eta irudi heziketa eskaintzea gazteei, eskolatik kanpo, tailerren bidez, gaurko zaileak eta biharko sortzaile berriak sortzeko. Ez da dena ilun ere.

ORAIN(GOZ) DATORREN KULTURGINTZA

Egin egin behar dela, bai, baina egin ezinak bereizi du aurtengo urtea. Durangoko Azoka ere, dimentsio handieneko kultur hitzordua, komunitatearen igurtzirako hain garrantzitsu eta herritar askorentzat euskal kultura bertatik bertara bizitzeko data eta leku ia bakar dena, ezin izan da *normal* antolatu. Larritzen zaituzte halakoen behin-behineko itzaltzeak?

Suarez: Durangoren kasuan, nik ez dakit zer den okerragoa, zerbait urtebetez galtzea edo egon den obsesioa egin behar horrekin. Pasatzen da zerbait urte batez ez egiteagatik? Oso jarrera pertsonala da, baina nik nahiago dut akaso ez egitea. Liburuak eta diskoak erosteko aukera zorionez badaukagunean orain, ez?

Gantzarain: Niretzat oso interesantea da Iñigo Astizek esaten zuena, bi metafora erabili direla batez ere Durangoko Azoka definitzeko: oasia eta erreserba. Berak planteatzen du ea eman diezaiokegun beste metafora bat honi. Eta aurtengoa oso metafora ona da: azoka bat, besterik gabe. Erosi eta etxera iritsiko zaizu. Etorkizuna uste dut oraindik asmatu ez dugun hirugarren metafora horrekin lotuta dagoela. Kuriosoa egin zait: Sarrik bidaltzen du bideo bat, *islatik*, bere atzean jardun zoragarri bat daukala, eta esaten du: «Ni pribilegiatu bat sentitzen naiz komunitate batentzat idazten dudalako». Eta diozu, ene... Baina egia da, berdin da non zauden; euskaraz idazten duzu, irakurleak dituzu, iristen zaizu *feedback*-a, eta horientzat idazten duzulako da zure jarduna zerbait inportantea.

Bestela? Antzeko zerbait gertatzen da Durangorekin. Nik uste dut sinbolikoa izan dela aurtengoa, heldu egin behar zitzaion.

Elortza: Niri iruditzen zait halako ikusgarritasuna daukaten ekimenei eskatzen zaiela den-dena. Hiperkritikoak ere bagarenez, eta alde ez hain positiboak gehiago azpimarratzen ditugunez positiboak baino. Gutako inor Berlinera joan eta antzeko zerbaitekin topo egingo balu, etxera itzuleran bere amak aguantatu beharko luke! Aurten egia da Landako saltoki handi bat bihurtuko dela, eta Durangoko eta inguruko jendeak joan ahalko dugula zuzenekoetara; baina saiakera bat egon da ahal den neurrian hori beste herri batzuetara ere eramateko, kontzertuen bidez, eta badakit Durango espazio eta denboran zabaltzeko nahia lehendik datorrela. Lehen esan duguna da: premiak ekarri du azkenean.

Bertso Txapelketa Nagusia da dimentsio handiko beste hiztordu nabarmenena. 2021ean zen egitekoa, berez. Atzeratu beharrak sortu du kezkarik?

Elortza: Gure irakurketa garbia da: orain plazak eskatzen du herri mailako antolakuntzei adi egotea, hori zaindu eta bertso eskolak egiteari ez uzteko nagusiki jende horri eman behar zaizkio baliabideak. Alde horretatik, uste dut hemendik bost-sei urtera anekdota bat izango dela txapelketen zikloa atzeratu izana. Salbuespen batekin: belaunaldi gazteak, jauzi berri baten atarian daudenek, atarian baino gehiago esango nuke, gainera, denbora gehitxoago itxaron beharko dute, eta horiek bertso gintzari ekarri diotena kanonizatzea atzeratu egingo da apur bat.

Xilabari eustea erabaki zen hasieran, Katti, argudiatuta hura dela Ipar Euskal Herrian euskaldunek duten elkar-gune bakarrenetako bat. Erori zen, baita herri kulturari oinarritutako kabalkadak, pastorala... Zer ekarri du horrek?

Pochelu: Bai, dena desagertu da. Elkartu direnak lagun artean elkartu dira, baina euskal komunitatea elkartzeko hainbat gune

desagertu da aurten: Xilaba, Nafarroaren Eguna, Herri Urrats, EHZ, Zinegin, Euskaraldian antolatuko ziren ekitaldiak... Herriarrek sortu ekitaldiek ekarpen handia egiten dute, herria biziara eta erakargarri bilakaraziz: elkargune bilakatzen da, plazara gogoeta ekartzen da, eta memento berean transmisio lana ere egiten da, zaletasun eta gaitasun berriak sortuz. Bestak ere herrietako ekitaldi garrantzitsua dira, ez bakarrik ospakizun bezala, antolaketa bera herriko gazte talde batek egiten duelako: dinamika sortzen da horien artean, gogoeta, eta elkarlana eta kudeaketa ikasten. Hori ere ezeztatu da. Oro har, ekosistema guziaz da hunkia izan, eta eragina aski zabala da.

Errotzen hasiak ziren egiteko modu batzuk ere jarri ditu kolokan krisiak, publiko ahalik eta puztuena lortzera bideratutakoena, tartean. Irudi lezake horrek panorama orokatuago bat ekar lezakeela, gehiagok izan dezaketelako kabida. Euskal kulturagintzak, ordea, zein puntutara arte gal ditzake hitzordu handiak? Lantzean behingo 10.000 laguneko irudiak?

Elortza: Nik ez daukat zalantzarik euskal kulturak behar dituela halakoak; BECeko irudi eta 10.000 laguneko kontzertu gehiago. Jendeari orokorrean iristen zaion apurra hori da. Kausa ugarien oreka ondo dago, baina nik beste kausa batzuk ehun urtera errazago ikusten ditut bizirik, euskal kulturaren kausa baino.

Gantzarain: Negargarria dena da Zumetari Euskararen Egunean egitea omenaldia, San Telmon. Euskararen Egunean. Zergatik? Pintore bat da. Pintatu egiten du. Uste dut gure mehatxu handiena, eta aspalditik, folklorizazioa dela. Segur aski, Iparraldean garbien ikusten den hori.

Azkarate: Ni bat nator. Txikira jotzeko joera dugu, eta behar ditugu ebento potoloak. Ados gaude pandemiak irakurtzen gaituela produktu eta kontsumitzaile bezala, eta ez da aski. Baina ebento handiak oso beharrezko ditugu: euskaldunak beti ukatu dio bere buruari esperientzia estetiko sublimateak izatea.

Suarez: Bai, eta autoestimurako ere oso inportanteak dira.

Gantzarain: Hori da. Baina ebento handiak ez dira jende asko biltzen dituztenak bakarrik. Ebento handia da *Francoren bilobari gutuna* edo *Hondar ahoak*. Zuzendariak esaten di-

«Idea onak badaude, baina gero behar dugu horretan sinistuko eta lanean jarriko den jendea. Norantza zehazki asmatzen ez baduzu ere, bidea egiten duzu, eta norantza zein den eztabaidatzen ari zaren bitartean, ez zoaz»

Igor Elortza

zu: *Patria*-ko kapitulu bat kostatzen den erdiarekin guk lau kapitulu grabatu ditugu. Eta, euskaldun bezala, pixka bat harrotzeko motiboa bada hori, *Hondar ahoak* –eta ez Euskaraldia–. Esperientzia estetikoaren aldetik ere bai. Oso atzera joatea da, baina nik nire kuadrillarekin ez dakit zenbat gauza konpartitu ditudan euskal kulturakoak. Gutxi. Hertzainak guretzat zen jeniala, eta niretzat hori da kontua: euskaldun izatea merezi izateko motiboak ematea.

Pochelu: Ekitaldi ttikiak ere ematen ahal dute hori, euskaldun gisa gozatzea eta partekatzea. Baina ekitaldi handietatik iruditzen zait indarberrituak ateratzen garela. Beti fatalismo horretan gara, hiltorian... Eta BECen zara eta uste dut anitzek emozio hori bizi izan dugula: uau, hemen gara, bizi gara eta gauzak egiten ahal dira. Iruditzen zait energia ematen ahal dutela eta itxaropenari lotuak direla, eta beharrezkoak ditugula.

Azkarate: Aldatzen du euskaldun gisa existitzeko modua. Herriko elkarte batekin poesia irakurraldi bat antolatzeak elikatzen gaituen bezala, baina horrelako erreferentziak eta posible dela ikusteak denok elikatzen gaitu.

Elortza: Idea onak badaude, baina gero behar dugu horretan sinistuko duen jendea, lanean jarriko dena, ideia aldiro dudan ipiniko ez duena, ze beharbada norantza zehazki asmatzen

ez baduzu ere, pixka bat erratuta ere, bidea egiten duzu, eta norantza zein den eztabaidatzen ari zaren bitartean, ez zoaz. Esperientzia estetikoarena-eta, bat nator, baina uste dut ikusgarritasunarena ez dugula ahaztu behar. Terriblea da Bernardo Atxagari entzutea *Argia*-n euskal literaturak 5.000 irakurle behar dituela. Nahiz eta Durangoko Azokaren ekintza sozial hori aurten oso modu murriztuan eman, betikook ez garen jendearengana iritsiko da, eta horrek bakarrik ahalbidetu dezake jende gehiagok bizitzea esperientzia estetiko hori.

Gantzarain: Esperientzia estetikoarekin esan nahi nuen jende askok konpartitzen dituenak. Hertzainak horregatik esan dut. Zenbat euskaldun hasi da eta hezi da baita sentimentalki ere Hertzainak-i esker? Zerbait konpartitua izateak bihurtzen du inportante. Askoren artean konpartitua izateak egiten du komunitatea indartzea, hor sentitzen zara euskaldun, azkenean *komunio* bat delako, hitza ez zaidan arren asko gustatzen.

Elortza: Deituiozu *erritu*, hatxegaz politago, Hertzainak bezala [barreak].

Epe motzean badirudi, ordea, ez dela aukera handirik egongo jende asko bilduko duten hitzorduetarako. Datozen hiletako aurreikuspenak kontrako norantzan datoz: zero kilometroaren kulturgintza ei dator.

Gantzarain: Argi dagoena da zero kilometroko hori ez badago, bestea, esperientzia estetiko konpartitu zabalagoena, ez dela egongo.

Azkarate: Uste dut tokiko kultur jarduera txikiek ekarriko dutela gauza on pila bat. Sekulako lorpena izan daiteke jendeak ezin badu herritik mugitu, herrian bertan egiten denean parte hartzera deitua sentitzea. Hor ere sortzen da beste komunitate mota bat.

Elortza: Zero kilometroaren filosofia ere datorren mundutik dator, agroekologiatik. Dena hiriak jaten duen gizarte bat eraiki dugu, eta herrietan ere egon behar da bizitza, den-da txikiena, kulturarena, eta abar. Abiapuntua eta helburua

bat-bat eskala da. Baina ebento *handiena* ere hortik dator! Berri Txarrak-ek 10.000 lagun batzea ezin da ulertu gazte-txerik gabe, adibidez, eta ezta gaurko gaztetxeak ere 30-40 urteko bilakabiderik gabe ere, Hertzainak eta beste hainbatekin hasten dena. Bertso finala ulertu ezin den moduan bertso eskolarik gabe eta urte osoko plaza mordo hori gabe. Askotan gure pentsamendua lineala da, eta desioz behetik gorakoa, baina zirkularra da gehiago hau dena. Denok gara ezinbestekoak esan duzu lehen, Gantza, baina gauza batzuk ezinbestekoagoak dira, eta hor sartzen da herrietako jarduna. Kopuruz ere, bertso final batean 15.000 lagun batzen badira, lau urte horietan plazaz plaza jende gehiago doa bertso saioetara. Kontzertuetan ez dakit, ni oso zalea naiz, eta rockean behintzat azken urteetan igartzen da beherakada.

Murrizketen mamua dabil orain, eustea tokatuko den sumoa. *Sisiforen paperak* antzezlana estreinatu da berriki, eta Harkaitz Cano gidoilariak hala deitu du euskaldungoarengan ikusten duen malefizioa izendatzeko, zenbait eztabaida gaindituta zeudela zirudienean, harria erori eta atzera hutsetik hasi beharrarena, behin eta berriro. Bi alde ditu horrek: nekea bai, baina baita erresistentzia ere. Bukatzeko, nola sumatzen duzue balantza?

Suarez: Nik aipatuko nuke murrizketak jada heldu direla. Objektiboki zerga bilketa txikiagoa da, erakunde publikoek diru gutxiago izango dute; beraz, inoiz baino beharrezkoagoa izango da aipatu den herri ekimen hori. 2021a ea nola doan, baina 2022an aurrekontuak askoz txikiagoak izango dira. Diru-laguntzen menpekotasunetik ateratzeko beharra aipatu da, baina uste dut gure espektatibak jaitsi egingo direla.

Gantzarain: Ematen du euskaldunentzat idatzitako liburua dela Sisiforena. Baina nik adanismoa ere aldarrikatu nahi dut. Oso izen txarra dauka, eta behin adin bat daukagunok beti hasten gara «hori guk egin genuen duela ez dakit zenbat denbora». Ni adanismoaren alde nago, eta zuk 20 urte

daukazunean zuk kontatu behar duzu mundua, inporta ga-be 45 urte lehenago zeinek zer esan duen. Hori da benetan zerbait berrituko duena, etorriko dena bere lekua egitera, bere ikuspegiarekin. Esperantza badaukat harria altxatuko dugula berriz.

Azkarate: Nire galdera da: harria bera da? Edo harri ezberdinak eraman ditugu?

Gantzarain: Mitoaren arabera harria beti bera da, baina, aldi berean, ez da sekula harri bera, jada pasatu duzulako denbora bat, higadura bat dagoelako...

Pochelu: Batzuetan esperientziarekin igotzen duzu errazago, bestetan energia gutxiagorekin...

Azkarate: Guk, hain justu, Formol laborategia galdera horiei erantzuteko sortu dugu. Beti da: «Eta orain zer?». Badago presio bat: beti da etorkizuna zerbait egiteko esaten dizuna, eta, aldi berean, esaten dizuna «baina hori egin zen». Balle, ba orduan zer? Beti galdera bera da. Lehen esan dugu: ekintzara pasatu behar gara, baina arlo artistikoan gertzen bagara, erreala da galdera? Gure belaunaldiak sufritu duen paradigma aldaketa guri tokatzen zaigu kontatzea, beste batzuek egin duten bezala. Harri hori guk ere herentzian jaso dugula pentsatzen dugu, ze hausnarketetako bat da eta orain zer egin euskal kulturarekin, zein den gure erantzukizuna. Badugu sentsazioa beste batzuek utzitako lekutik beharrean, harria abiapuntuko kasillatik hartu behar dugula. Belaunaldi bezala hori guretzat bada nahikoa gai obra bat eta konpainia bat abiatzeko. Hain justu, delako gai bat belaunaldi bezala eta euskaldun

«Hausnarketetako bat da eta orain zer egin euskal kulturarekin, zein den gure erantzukizuna. Belaunaldi eta euskaldun bezala zeharkatzen gaituen gai bat da. Gu hori gara: eta orain zer konstante bat»

Edurne Azkarate

bezala zeharkatzen gaituena. Gu hori gara: eta orain zer konstante bat. Ekintzara pasatu behar gara eta egin behar dugu. Ah! [Arnasa hartzeko hasperen bat erdi barrez]. Ez gara gu lehenengoak esango dugunak zeinen nekeza den euskaldun izatea. Zenbat bertsolarik, poetak, musikaririk bota duen hori aurretik.

Elortza: Edurnek esan du dena. Bakarrik gehituko nuke gogorra dela, baina ederra. 🍷